

Бажак О.В., Іваненко В.М., Рященко О.І., Лізагенко В.В.

ОХОРОННІ ЗАХОДИ НА СУДНАХ І В ПОРТАХ У ПРИЗМІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ І ПІРАТСТВУ НА МОРІ

Метою статті є формування комплексу охоронних заходів на суднах і в портах для протидії тероризму і піратству на морі. Поставлена мета досягається шляхом аналізу джерел інформації щодо визначення та однозначного тлумачення термінів морський тероризм та піратство, виявлення та аналізу причин виникнення цих небезпечних явищ. Визначено, чому завдання боротьби з міжнародним тероризмом, зокрема на морі, висунулося в низку найважливіших. Продемонстровано роль Дипломатичної конференції з морського захисту у вирішенні питань морської безпеки введенням особливих заходів, що стосується підвищення безпеки пасажирських суден, вантажних суден валовою місткістю від 500 т, зокрема швидкісних суден, самохідних плавучих бурових установок і портових засобів. Наголошено про встановлення послідовного стандартизованого підходу до оцінки небезпеки, що дозволило врівноважити можливі ризики за рахунок посилення безпеки суден і портових об'єктів. Вказані основні національні нормативні документи України, якими доповнено законодавство для імплементації Кодексу з охорони суден і портових засобів. Систематизовані основні причини, що зумовлюють зростання терористичної загрози на водних просторах України. Найбільш суттєвим результатом є введення чотирьох груп охоронних заходів щодо протидії тероризму на морському транспорті за певними ознаками та виділення у цих групах окремих елементів, що дозволяють добитися ефективної протидії тероризму і піратству на морі. Подальшим напрямом роботи є детальний розбір та аналіз окремих складових у комплексі заходів Кодексу ОСПЗ для ефективної протидії морському тероризму.

Ключові слова: піратство, морський тероризм, безпека суден, безпека портових об'єктів, заходи протидії

Постановка проблеми. Проблема безпеки мореплавства вже усталилася і доволі успішно вирішується завдяки виконанню низки спеціальних вимог. На цьому тлі безпека морського судноплавства є порівняно новою й умовно складається з двох частин:

- 1) акти насильства проти осіб на борту судна і незаконні акти проти самого судна під час його перебування, як правило, поза територіальним морем будь-якої держави;
- 2) акти збройних нападів і пограбувань суден, що перебувають переважно у внутрішніх морських водах або територіальному морі держави.

Тероризм на морі і піратство, схожі за методами і способами здійснення, становлять серйозну загрозу безпеці судноплавства і є злочином міжнародного характеру. Однак ці явища є різними за своєю природою, історією зародження і становлення, а виконавці переслідують різні цілі: для піратів – збагачення, для терористів – залякування населення і влади для виконання своїх, зазвичай, політичних та інших протиправних вимог.

Однак на практиці межі між піратством і тероризмом на морі стають дедалі хиткішими, що вкрай ускладнило диференціацію цих злочинів.

Морське піратство і тероризм створюють загрозу безпеці людського життя на морі, перешкоджають здійсненню нормальної господарської діяльності, є причиною політичної та соціальної нестабільності. Тому розробка на міжнародному та національному рівні системи ефективних заходів боротьби зі злочинами на морі – превентивних, оперативного реагування та захисних, – які реально здатні якщо не викоринити, то істотно послабити піратство і тероризм на морі, є одним із першочергових завдань світової громадськості. Ці

заходи мають бути конкретизовані й деталізовані у вигляді охоронних заходів у рамках окремих компаній, суден і портів.

Таким чином, очевидно є необхідність вжиття додаткових заходів щодо забезпечення безпеки акваторій та об'єктів водного транспортного комплексу. Серед іншого це досягається шляхом створення комплексу охоронних заходів, удосконалення системи підготовки спеціальних сил і засобів, а також подальшого поліпшення організаційно-управлінської структури державних органів щодо припинення терористичних та інших злочинних акцій на водних акваторіях, що й підкреслює актуальність досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдання боротьби з міжнародним тероризмом, зокрема на морі, висунулося в низку найважливіших для всіх держав Землі. У грудні 2002 р. у лондонській штаб-квартирі ІМО відбулася Дипломатична конференція з морського захисту, яка, серед багатьох, розглянула питання морської безпеки. Так, Міжнародну конвенцію СОЛАС-74 було доповнено новою гл. XI-2 (Особливі заходи щодо підвищення рівня морської безпеки). Йшлося про підвищення безпеки пасажирських суден, вантажних суден валовою місткістю від 500 т, зокрема швидкісних суден, самохідних плавучих бурових установок і портових засобів. Ухвалений документ встановив послідовний стандартизований підхід до оцінки небезпеки, що дало змогу врівноважити можливі ризики за рахунок посилення безпеки суден і портових об'єктів.

Після ухвалення Кодексу з охорони суден і портових засобів (ОСПЗ) [9] Україна доповнила своє законодавство відповідно до вимог цієї Конвенції. Такими національними нормативними документами стали:

1) Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. №722 "Про заходи щодо підвищення рівня безпеки на морському та річковому транспорті", у якій розподілено обов'язки та відповідальність за виконання вимог Кодексу ОСПС.

2) Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2008 р. №459 "Деякі питання подальшої ідентифікації та контролю за місцеперебуванням суден", що визначає комплекс заходів щодо створення відповідного Національного центру.

3) Постанова Кабміну України від 5 березня 2009 р. №227 "Питання Державної адміністрації морського та річкового транспорту", згідно з якою визначено порядок здійснення контролю, крім іншого, з питань охорони суден і портових засобів.

4) Наказ ДДМРТУ від 26.11.2003 №302 "Про затвердження Програми курсу підготовки "Офіцер охорони судна" та зразка свідоцтва про його закінчення".

5) Наказ ДДМРТУ від 12.01.2004 №2 "Про затвердження Програми підготовки фахівців служб морської безпеки".

6) Наказ ДДМРТУ від 25.02.2004 №48 "Про затвердження Типового плану охорони судна".

7) Наказ ДДМРТУ від 12.03.2004 №68 "Про затвердження тимчасових документів, що стосуються впровадження Кодексу ОСПС у морську галузь України".

8) Наказ ДДМРТУ від 22.03.2004 №77-КТС "Про затвердження тимчасових документів щодо організації впровадження вимог Кодексу ОСПС у морську галузь України".

9) Наказ ДДМРТУ від 11.05.2004 №123 "Про затвердження переліку портових споруд (засобів), які підлягають охороні".

10) Наказ ДДМРТУ від 18.05.2004 №129 "Про затвердження Положення про синопсис судна".

11) Наказ ДДМРТУ від 11.06.2004 №159 "Про затвердження Інструкції про постійне нанесення маркування розпізнавального номера на судна, які мають право плавання під Державним Прапором України".

12) Наказ ДДМРТУ від 17.06.2004 №162-КТС "Про затвердження Тимчасового типового Положення про службу морської безпеки морського торговельного порту (портового засобу)".

13) Наказ ДДМРТУ від 24.06.2004 №171 "Про встановлення оперативного чергування по стеженню за станом морської безпеки на морському та річковому транспорті".

14) Наказ ДДМРТУ від 09.07.2004 №200 "Про організацію взаємодії між Службами морської безпеки МТП та офіцерами охорони портових засобів недержавної форми власності".

15) Наказ Мінтрансв'язку від 18.01.2006 №47 "Про затвердження Посібника із застосування заходів контролю до іноземних суден, що відвідують порти України, у разі порушення ними вимог Глави XI-2 Конвенції СОЛАС-74 та Кодексу ОСПС".

16) Наказ ДДМРТУ від 26.05.2006 №87-КТС "Про створення антитерористичної групи Укрморріфлоту".

17) Наказ ДДМРТУ від 15.06.2007 №115 "Про затвердження Тимчасової Інструкції про порядок проведення розслідування актів незаконного втручання в діяльність морського та річкового транспорту".

18) Наказ Мінтрансв'язку від 03.12.2007 №1095 "Про затвердження Положення про схвалення оцінок і планів охорони портових засобів та видачу Актів про відповідність портових засобів".

Перелік названих документів засвідчує, що в Україні створено правову основу для успішного виконання вимог Глави XI-2 Конвенції СОЛАС-74 та Кодексу ОСПС.

У роботі [1] аналізується сучасне морське піратство як різновид тероризму, особливо не розділяючи ці поняття.

У роботі [2] зроблено наголос суднобудівному аспекті запобігання морському тероризму.

У роботі [3] увага звертається на правове регулювання протидії тероризму. Але у роботі не розкриті особливості протидії морському тероризму.

Робота [4] присвячена висвітленню правових аспектів піратства, тероризму та шахрайства на морі. Але в ній не розглянуті сучасні тенденції посилення боротьби з цими злочинами.

Автори роботи [5] розглядають особливості прояву сучасного тероризму на морському транспорті. У роботі відсутні пропозиції щодо охоронних заходів.

У роботі [6] мова йде про загальні питання проведення терористичних операцій та протидії ним у сучасному світі. Але особливості ведення боротьби з тероризмом на морі не розкриті.

Робота [7] дозволяє виділити загальні категорії, стандарти і практики у сфері міжнародного досвіду боротьби з тероризмом.

Тому проведення дослідження щодо систематизації охоронних заходів на суднах і в портах та їх постійне корегування та вдосконалення з метою адаптації у відповідь на зміну тактики ведення морських терористичних атак та виконання піратських дій злочинцями є актуальним завданням.

Метою статті є формування комплексу охоронних заходів на суднах і в портах для протидії тероризму і піратству на морі.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Відповідно до ст. 258 Кримінального кодексу України, терористичним актом називається застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу або інших дій, що створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або загрозу значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії було вчинено з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного

ускладнення або з метою впливу на ухвалення рішень чи вчинення чи невчинення дій органами влади та місцевого самоврядування, посадовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [8].

Тероризм на морі з юридичної точки зору має специфічні особливості, що відрізняють його від тероризму взагалі. З одного боку, його відрізняє сфера, в якій відбувається дія (море); але, з іншого боку, тероризм на морі часто має ширший розмах – міжнародний, на відміну від внутрішньодержавного тероризму.

До актів міжнародного тероризму належать випадки, коли їх готують або вчиняють за межами держави, громадянами якої є терористи або їхні жертви, або коли терористичний акт спрямований проти осіб, які користуються міжнародним захистом, а також проти іноземних засобів пересування, зокрема суден. Міжнародний тероризм на морі, загрожуючи безпеці мореплавства і зневажаючи принцип свободи морів, спрямований проти іноземних об'єктів, фізичних осіб, які є громадянами іноземної держави, та їхньої власності [8-11].

Морські об'єкти часто ставали метою нападу міжнародних терористів: захоплення італійського лайнера "Акілле Лауро" (1985 р.), захоплення турецького судна "Аврасія" (1996 р.), вибух на британському танкері BW Rhine неподалік від порту міста Джидда в Саудівській Аравії (2020 р.)

Аналіз тенденцій розвитку сучасної обстановки, як вважають багато фахівців, показує, що в найближчій і середньостроковій перспективі спостерігатиметься зростання кількості терористичних актів і збитків від них. Причому йдеться не тільки про теракти на водних просторах Світового океану, а й у водах, які перебувають під юрисдикцією України. Ймовірно зростання терористичної загрози на водних просторах України зумовлене такими основними причинами [12-20]:

1) Посиленням впливу сепаратизму і тероризму як важеля впливу з боку недружніх держав з метою зміни конституційного ладу, втручання в політичне та економічне життя країни, порушення територіальної цілісності, дестабілізації економіки та міжнародних відносин.

2) Веденням бойових дій на території країни, що повністю змінило економічне життя. Навіть "зернова угода" була реалізована під гарантії самої ООН.

3) Посиленням боротьби за право володіння ресурсами в Причорномор'ї.

4) Спробами втручання у внутрішні справи України для здійснення впливу на українську зовнішню політику, реалізації своїх військово-політичних, економічних і стратегічних цілей на шкоду національним інтересам України.

5) Фактичною ліквідацією кордонів між внутрішнім і міжнародним тероризмом.

6) Динамічною трансформацією цілей і механізмів їх досягнення терористами залежно від обстановки, що складається, постійною адаптивною зміною форм, методів, засобів досягнення цілей.

7) Регулярним якісним поліпшенням структури, рівня організації, оснащення та конспірації в діяльності терористичних організацій.

8) Перетворенням тероризму на суперприбутковий бізнес унаслідок злиття організованої злочинності та тероризму.

9) Зрощуванням організованої злочинності, деяких державних структур і дій терористів.

Залишаючи за рамками цього дослідження кваліфікацію піратства в межах територіальних вод України, слід пам'ятати, що піратські дії полягають у захопленні або викраденні судна, що може супроводжуватися захопленням або утриманням осіб як

заручників. А далі злочинці можуть примушувати державу, організацію або громадянина вчинити будь-яку дію або утриматися від неї, як умову звільнення заручника(-ів).

На думку багатьох фахівців, з урахуванням зростання масштабів піратства у випадках, якщо піратські дії із захоплення суден та інших об'єктів на акваторії вчиняються із застосуванням зброї, демонстративно створюють серйозну загрозу інтересам громадської та державної безпеки, то їх доцільно розглядати як терористичні. Такий підхід до кваліфікації злочинів цього виду безумовно позначиться на характері, способах і методах проведення заходів із припинення піратських акцій.

Дуже важливо знайти глибинні причини появи та базові й специфічні умови існування піратства і тероризму. Дві ці категорії є підґрунтям для визначення мотивів і цілей піратської або терористичної діяльності. Зрештою, вище згадані знання дають змогу проводити своєчасну, планомірну та ефективну роботу з виявлення, запобігання та припинення актів тероризму та піратства.

Боротьба з тероризмом буде результативною за виконання багатьох умов. На наш погляд, одними з основних на цьому терені є організованість, внутрішня націленість на викорінення цієї проблеми, рішучість, непримиренність і жорсткість дій у відповідь, наявність грамотних керівників, технічно оснащених, підготовлених і добре екіпірованих державних і приватних спеціальних підрозділів.

В існуючих умовах, коли дії терористів, зокрема морських, зачіпають інтереси переважної більшості світової спільноти, міжнародне право зобов'язане гнучко й адекватно реагувати на виклики, що виникають. Проблема морського тероризму, як новий виклик і загроза безпеці держав та їхніх громадян, має знайти адекватне вирішення в реалізації різноманітних заходів щодо протидії тероризму на морському транспорті.

Однак у світі посилюється не тільки тероризм, а й конкурентна боротьба. Найчастіше методи ведення конкурентної боротьби стають зовсім не джентльменськими, неадекватними, іноді переходячи в терористичні. І це не поодинокі випадки, що вимагає проведення відповідних аналітичних, профілактичних і протидійних заходів для парирования таких загроз.

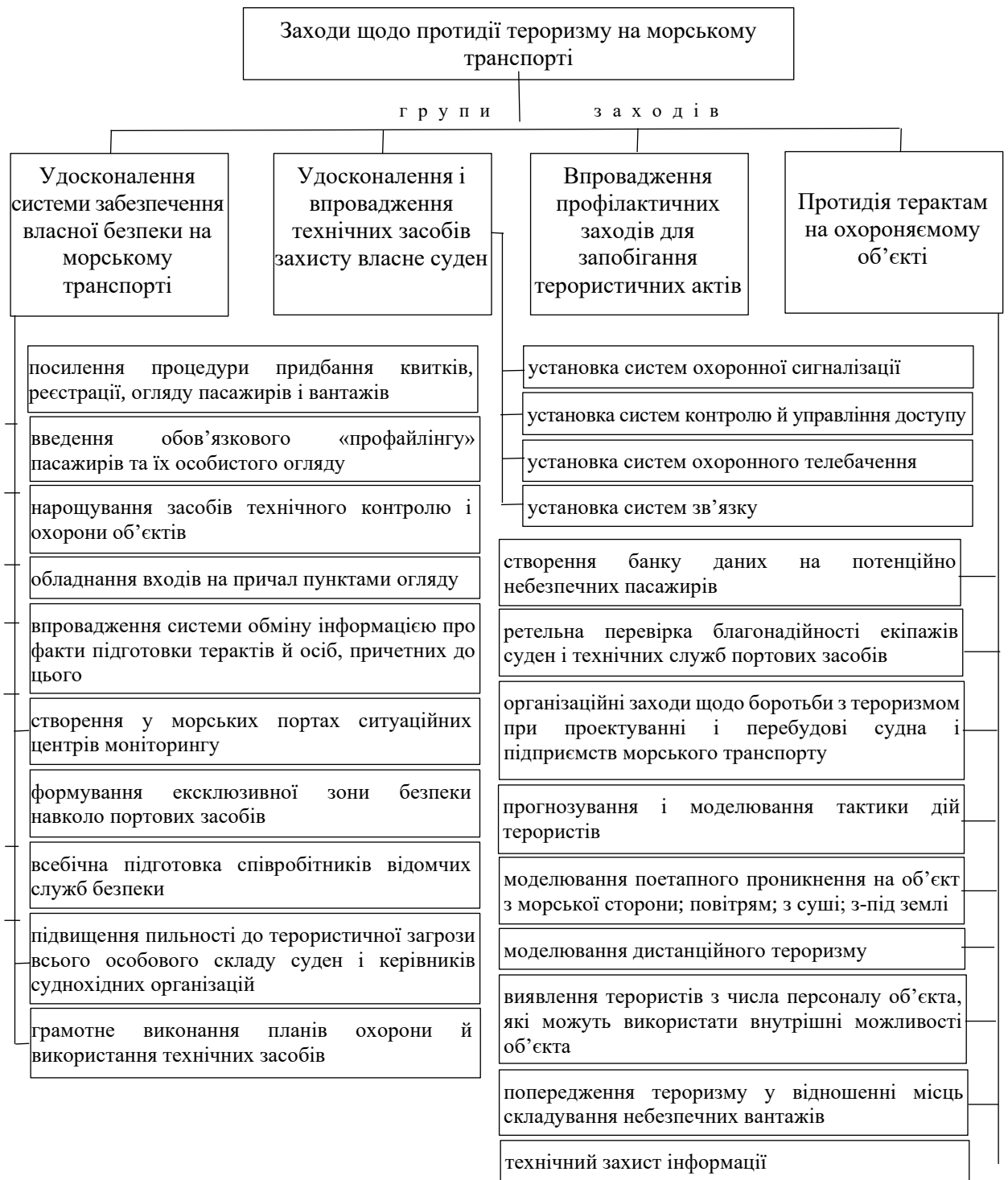
Під час захоплення судна терористами, коли вони висувують політичні вимоги або проводять акції залякування, коли під загрозою опиняються життя десятків і сотень пасажирів та екіпажу, коли великий ризик екологічної катастрофи, термінові заходи зі звільнення судна можуть дати, на жаль, зворотний ефект.

Тому все частіше йдеться про розміщення на суднах команд або загонів самооборони, що мають спеціальну антитерористичну підготовку. Слово, як то кажуть, уже сказано. Так, потрібно визначити міжнародний статус такої команди, вирішити цілу низку організаційних і технічних питань її розміщення, утримання, фінансування тощо. не визначено. Але процес, очевидно, вже пішов. Іншим серйозним напрямом захисту від тероризму є його організація в морських портах.

Протидію тероризму на морському транспорті згрупуємо за такими функціональними блоками (рис. 1) [12-20].

Висновки. У ХХІ столітті всьому прогресивному людству доводиться стикатися з новими викликами і загрозами безпеці держав та їхніх громадян, гострота яких постійно зростає. До таких викликів належить тероризм і одна з його складових – піратство. Дії терористів, як правило, б'ють по інтересах не окремої держави, вони стосуються всієї світової спільноти. Тому міжнародне право має відповідати інтересам вирішення глобальних проблем людства. Злочини терористичного характеру в широкому розумінні та піратство, зокрема, на водних просторах України характеризуються надзвичайно високою суспільною небезпекою. Внаслідок їх здійснення можливі великі людські жертви, значні матеріальні втрати, тяжкі екологічні наслідки, репутаційна шкода в політичній сфері.

У зв'язку з цим необхідно вжити додаткових заходів щодо забезпечення безпеки акваторій та об'єктів водного транспортного комплексу. До них мають належати заходи, що забезпечують правове регулювання питань припинення піратства, терористичних та інших злочинних акцій на водних акваторіях, поліпшення організаційно-управлінської структури державних органів по боротьбі з цим явищем, посилення безпеки суден і портових об'єктів, зокрема й за рахунок удосконалення охоронних заходів і системи підготовки спеціальних сил і засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко В.Ф., Григорьев Н.Ю., Родюков Э.Б. Современный морской терроризм (пиратство) и его социальные последствия / В.Ф. Бондаренко, Н.Ю. Григорьев, Э.Б. Родюков. Вестник университета. – №12. – 2015. – С. 245-252.

2. Стефанчишен Р.В. Тероризм на морі (концептуально-правовий аналіз) / Р.В. Стефанчишен. Науковий вісник публічного та приватного права. – Випуск 3-2, 2020. – С. 208-213. – DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3-2.36>.
3. Балобанов А.О. Тероризм и безопасность морского судоходства. / А.О. Балобанов. Актуальні проблеми держави і права. 2000. Вип. 8: Соціальні та правові проблеми боротьби з тероризмом. С. 83–86.
4. Демиденко, В. В. Пиратство, терроризм, мошенничество на море : правовые аспекты / В. В. Демиденко, В. М. Прусс, А. Н. Шемякин. Одесса, 1997. – 144 с.
5. Брайн А. Г. Насилие на море. Нью-Йорк : Парит, 1993. С. 304.
6. Мошкова Л. І. Феномен виникнення та проявів тероризму в сучасних умовах : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2001.
7. Стиб Дж. Обеспечение законности на море и на побережье : матер. Междунар. конф. по морскому праву / Ин-т междунар.-правовых исследований; МО США. Нью-Порт, 1998. Ч. VII. С. 143.
8. Кримінальний кодекс України: станом на 12 січня 2021 р. Харків : Право, 2021. 268 с.
9. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму // Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text.
10. Хавронюк М. І. Тероризм // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Тероризм> (дата звернення: 9.01.2023)].
11. Про боротьбу з тероризмом: Закон України № 638-IV від 20 березня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 25. Ст. 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.
12. Ємельянов В. П. Злочини терористичної спрямованості. Харків : Рубікон, 1997. 160 с.
13. Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження / За ред. В. П. Ємельянова. Харків : Національний університет внутрішніх справ, 2003. 188 с.
14. Guillaume G. Terrorism and International Law // The International and Comparative Law Quarterly. 2004. Vol. 53. № 3. P. 537–548.
15. Канцір В. С. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі : філософсько-правовий вимір. Львів : Край, 2011. 560 с.
16. Журавльов А. Ю. Поняття та сутність злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю // Митна справа. 2014. № 3 (2). С. 65–74.
17. Terrorism and International Law / Ed. by M. Flory, R. Higgins. London : Routledge, 2014. 396 p.
18. Серкевич І. Р., Серєда В. В. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія / За заг. ред. В. С. Канціра. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 188 с.
19. Попович О. Терористичний акт у законодавстві України та зарубіжних країн (порівняльно-правовий підхід) // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 8. С. 181–185.
20. Яремко Г. З. Асоціація норм про злочини терористичного характеру у Кримінальному кодексі України // Право і суспільство. 2020. № 1. Ч. 2. С. 148–155.

Bazhak O.V., Ivanenko V.M., Riashchenko O.I., Liganenko V.V.

**SECURITY MEASURES ON SHIPS AND IN PORTS IN THE PRISM OF
COUNTERING TERRORISM AND PIRACY AT SEA**

The purpose of the article is to form a set of security measures on ships and in ports to counter terrorism and piracy at sea. This goal is achieved by analysing the sources of information on the definition and unambiguous interpretation of the terms maritime terrorism and piracy, identifying and analysing the causes of these dangerous phenomena. It is determined why the task of combating international terrorism, at sea, has become one of the most important. The role of the Diplomatic Conference on Maritime Security in addressing maritime security issues by introducing special measures to improve the security of passenger ships, cargo ships with a gross tonnage of 500 tons or more, including high-speed vessels, self-propelled floating drilling rigs and port facilities was demonstrated. The establishment of a consistent standardized approach to hazard assessment was emphasized, which allowed to balance possible risks by enhancing the safety of ships and port facilities. The main national regulatory documents of Ukraine, which supplemented the legislation for the implementation of the Ship and Port Facility Security Code, are indicated. The main reasons for the growth of the terrorist threat in the waters of Ukraine are systematized. The most significant result is the introduction of four groups of security measures to counter terrorism on maritime transport on certain grounds and the allocation of individual elements in these groups that allow to achieve effective counteraction to terrorism and piracy at sea. The further direction of work is a detailed analysis and analysis of individual components in the complex of measures of the ISPS Code for effective counteraction to maritime terrorism.

Keywords: piracy, maritime terrorism, ship security, port facility security, countermeasures